

УДК 349.444(477):[327.5:355.01(477:470)«2022»

DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.204-214>

ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Самойленко Георгій Валерійович,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права

Запорізького національного університету,

вул. Українська 5, селище Сонячне, Україна, 69055

e-mail: georgesamoi1976@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9455-1553>

Косирєв Дмитро Сергійович,

здобувач PhD Запорізького національного університету,

вул. Аكوшица 7,87, Київ, Україна, 02068

e-mail: Kosyrev@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3569-9611>

Мета: метою статті є визначення та обґрунтування вибору оптимальної моделі цивільно-правового захисту житлових прав у випадку їх порушення, яке зумовлене чи безпосередньо є наслідком збройної агресії РФ проти України. **Методика** включає комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу та формулювання відповідних висновків та рекомендацій. В роботі застосовано загальнонаукові та спеціальні **методи** наукового пізнання: діалектики, індукції та дедукції, системно-структурного аналізу, функціональний, порівняльно-правовий, прогностичний. **Результати:** пропонується поділяти захист житлових прав за критерієм характеру порушень, оскільки вибір способів захисту прямо зумовлений характером порушення та здатністю певного способу захисту задовольнити мету захисту, зокрема: викликаних збройною агресією РФ проти України чи викликаних іншими причинами; за критерієм територіальності: на підконтрольній Україні території, території безпосереднього ведення бойових чи на тимчасово окупованих територіях; за суб'єктом: фізичними, юридичними особами, державою Україна в особі органів державної влади чи РФ, її органами, включно збройними силами РФ. Визначено, що порушення житлових прав у речових та зобов'язальних відносинах підлягають захисту традиційними і характерними для таких порушень способами захисту, крім випадків, ускладнених саме збройною агресією РФ проти України. **Наукова новизна:** пропонується законодавче закріплення презумпції вини РФ за порушення житлових прав фізичних осіб, викликаних збройною агресією РФ проти України. Обґрунтовано покладання відповідальності на РФ за шкоду, завдану житлу громадян України на підконтрольній території України, завдану діями збройних сил РФ (пошкодження чи руйнування житла), а в зоні ведення бойових дій та на тимчасово окупованій території, - на РФ за будь-які порушення житлових прав фізичних осіб, безвідносно суб'єкта безпосереднього порушника (фізичних, юридичних осіб, військовослужбовців чи державних службовців РФ) оскільки: більшість порушень або зумовлені діями, які проводить РФ на тимчасово окупованих територіях, або безпосередньо вчиняються нею; юрисдикційний захист порушених прав на таких територіях органами державної влади обмежено діями РФ. Обґрунтовано, що компенсація Україною шкоди, завданої житлу громадян України, яка є наслідком збройної агресії РФ проти України, надає Україні право звернення стягнення в регресному порядку до РФ як особи, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою (ст. 1191 ЦК України). **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій та правозастосовній діяльності для вирішення проблемних питань захисту житлових прав в умовах збройної агресії РФ проти України.

Ключові слова: житлові права, житло, пошкодження житла, руйнування житла, відшкодування шкоди, захист житлових прав, збройна агресія, воєнний стан, тимчасово окупована територія.

Georgiy Samoylenko

doctor of legal sciences, associate professor, professor of the Department of Civil Law of
Zaporizhzhya National University,
St. Ukrainian 5, Sonyachne village, Ukraine, 69055
e-mail: georgesamoil1976@gmail.com

Dmytro Kosyrev

PhD candidate of Zaporizhzhia National University,
St. Akoshitsa 7,87, Kyiv, Ukraine, 02068
e-mail: Kosyrev@ukr.net

PROTECTION OF HOUSING RIGHTS OF UKRAINIAN CITIZENS IN CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE

Purpose: the purpose of the article is to determine and justify the choice of the optimal model of civil-legal protection of housing rights in the event of their violation, which is caused or is a direct consequence of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. **The methodology** includes a comprehensive analysis and generalization of the available scientific and theoretical material and the formulation of relevant conclusions and recommendations. The work uses general scientific and special **methods** of scientific knowledge: dialectics, induction and deduction, system-structural analysis, functional, comparative-legal, prognostic. **Results:** it is proposed to divide the protection of housing rights according to the criterion of the nature of violations, since the choice of protection methods is directly determined by the nature of the violation and the ability of a certain protection method to satisfy the purpose of protection, in particular: caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine or caused by other reasons; according to the criterion of territoriality: in the territory under the control of Ukraine, the territory of the direct conduct of hostilities or in the temporarily occupied territories; by subject: individuals, legal entities, the state of Ukraine in the form of state authorities or the Russian Federation, its bodies, including the armed forces of the Russian Federation. It was determined that violations of housing rights in property and contractual relations are subject to protection by traditional and typical protection methods for such violations, except for cases complicated by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. **Scientific novelty:** it is proposed to legislate the presumption of guilt of the Russian Federation for the violation of housing rights of individuals caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. It is well-founded to assign responsibility to the Russian Federation for damage caused to the housing of Ukrainian citizens in the territory controlled by Ukraine, caused by the actions of the armed forces of the Russian Federation (damage or destruction of housing), and in the zone of hostilities and temporarily occupied territory - to the Russian Federation for any violations of housing the rights of individuals, regardless of the subject of the direct violator (individuals, legal entities, servicemen or civil servants of the Russian Federation) since: most of the violations are either caused by actions carried out by the Russian Federation in the temporarily occupied territories, or are directly committed by it; jurisdictional protection of violated rights in such territories by state authorities is limited by the actions of the Russian Federation. It is substantiated that compensation by Ukraine for the damage caused to the housing of Ukrainian citizens, which is a consequence of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, gives Ukraine the right to apply for recovery in a retroactive manner against the Russian Federation as a person who compensated for the damage caused by another person (Article 1191 of the Civil Code of Ukraine). **Practical significance.** The results of the study can be used in law-making and law-enforcement activities to solve problematic issues of protection of housing rights in the conditions of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Key words: housing rights, housing, damage to housing, destruction of housing, compensation for damage, protection of housing rights, armed aggression, martial law, temporarily occupied territory.

Постановка проблеми. Збройна агресія РФ проти України змінила нашу дійсність. Народ України об'єднався для гідної відсічі ворогові. Ворог лютує внаслідок неочікуваного для нього українського супротиву, продовжує війну не лише проти ЗСУ, але й проти мирного населення. Чергова ракетна атака на Україну, яка сталася 22.03.2024 року є тому свідченням – зруйновані об'єкти інфраструктури, енергетичного комплексу, житлові квартири та приватні будинки мирних громадян, деяких серед нас у цьому житті вже не буде.

Життя триває. Україна відновлюється від цих підступних ворожих ударів, допомагаючи відновити пошкоджене чи зруйноване житло, аби воно стало придатним для

проживання. Об'єктивно, що і в мирний час питання захисту житлових прав було відкритим для вирішення на науковому, законодавчому та правозастосовному рівнях. З початком війни їх додалося в контексті пошкодження та руйнування житла, забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та захисту прав осіб, які перебувають на тимчасово окупованій території, чи житло яких там залишилося. Відтак, наразі актуальними залишаються питання захисту житлових прав з довоєнного періоду та питання, які постали в період після початку збройної агресії РФ проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню відносин у сфері захисту житлових прав присвячено праці провідних науковців, зокрема: М.К. Галянтича, С.О. Сліпченка, Є.О. Мічуріна, В.А. Кройтора, Г.В. Самойленка, М.С. Поліщук, А.І. Дрішлюк та ін.. Більшість із них є фрагментарними і не вирішують комплексного завдання правового захисту житлових прав, в т.ч. в умовах воєнного стану чи у випадку їх порушення внаслідок збройної агресії РФ проти України.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та обґрунтування вибору оптимальної моделі цивільно-правового захисту житлових прав у випадку їх порушення, яке зумовлене чи безпосередньо є наслідком збройної агресії РФ проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Житло є необхідною складовою існування людини. Конституцією України закріплене право людини на житло (ст. 47 Конституції України). Це право закріплене та гарантоване і на міжнародному рівні. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. закріпила право кожного на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Однією із гарантій цих прав визначено заборону органам державної влади втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли таке втручання є законним і необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки, економічного добробуту країни, запобігання заворушенням чи злочинам, захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [1]. Ст. 47 Конституції України закріпила право на житло, визначила його зміст та гарантії. Змістовно воно зводиться до визначення можливості (відсутності заборони) мати житло у власності, у користуванні за договором найму чи в порядку соціального захисту. Гарантіями є: право побудувати житло чи набути його у власність законним способом; на отримання житла від держави чи від органів місцевого самоврядування чи набути його у власність законним способом; на отримання житла від держави чи від органів місцевого самоврядування безоплатно або за доступну плату відповідно до закону (відповідно до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення»); заборона примусового позбавлення житла інакше як на підставі закону за рішенням суду; недоторканість житла (відповідно до ст. 30 Конституції України не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48 Конституції України) та ін.

Вирішення завдання захисту житлових прав, як і їх здійснення, є неможливим без визначення відповідних категорій, - «житла» і «житлових прав». Житло є необхідною та невід'ємною складовою людського існування і відповідно до запропонованої Маслоу ієрархії потреб людини входить до базових фізіологічних потреб, які забезпечують фізичне існування людини. Національна правова доктрина, за критерієм об'єктів цивільних прав як об'єктів, здатних своїми властивостями задовольняти потреби людини, відносить до таких об'єктів і житло. Саме тому у визначенні «житла», закріпленому в ст. 379 ЦК України застосовано такий «об'єктовий» критерій, - житлом визначено житловий будинок,

квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них. Тобто, йдеться про споруду, як об'єкт матеріального світу з певними характеристиками, здатними задовольнити потребу у проживанні і життєдіяльності в ньому. В статтях 380-382 ЦК України визначено види житла: житловий будинок, садиба, квартира в багатоквартирному будинку. Альтернативна позиція, орієнтована на практику ЄСПЛ, була висловлена низкою українських науковців. Так, Н.О. Горобець доводила, що «житлу» властива, окрім характеристики його як «майнового» блага одночасно і ознака «немайнового блага», оскільки воно дозволяє відділити людину уявними межами у просторі від інших людей, що відокремлює особливу приватну сферу (приватність) особи від суспільства (інших осіб, держави тощо) та має особливий психологічний (духовний) аспект для людини [2, с. 122]. Позиція Г.В. Самойленка та М.К. Галантича розглядали категорію житла не лише як майнового (споруди, що має вартісне вираження), а й як немайнового блага (як відокремленого простору приватності особи). Одночасно ними було класифіковано категорію «житло» як за об'єктивним (відповідність споруди ДБН та СНіП та включення об'єкту до реєстру об'єктів нерухомості як житлового приміщення), так і суб'єктивним критерієм (житлом слід вважати будь яке приміщення, придатне для проживання людини, незалежно від відповідності критеріям забудови (відповідності ДБН та СНіП) та включення до реєстру прав нерухомого майна за критерієм визнання житлом такого приміщення людиною, яка в ньому проживає) [3, с. 138]. Н.О. Горобець основною ознакою житла визначає відмежованість у просторі, яка дозволяє здійснювати людиною свою приватність (privacy), якій як в англо-американській науковій літературі, так і судовій практиці приділена центральна увага, що, загалом, відповідає започаткованим в українській цивілістиці підходам людиноцентричності чи антропоцентричності. Оскільки авторами обрані різні критерії одного явища, які перебувають у взаємодії та взаємозалежності (діалектика), це дозволяє зробити висновок щодо їх єдності. Житло є одночасно (як об'єкт речових прав) об'єктом матеріального світу, який здатен задовольнити потребу людини (в тому числі на приватність), що має вартісну оцінку. Водночас, найголовніше призначення такого об'єкта задовольняти приватність людини, змусила керуватися як об'єктивним підходом (щодо вирішення питань речових прав, в т.ч. динаміки та статичності суспільних відносин), так і суб'єктивним (щодо забезпечення поваги до приватного та сімейного життя, недоторканості житла, тощо).

В спеціальній науковій літературі зустрічається дві категорії: «житлові права» та «право на житло». Спроби їхнього розмежування є дискусійними як за критеріями, так і за отриманими висновками. На наше переконання вони співвідносяться як рід та вид, оскільки житлові права, окрім прав на житло, включають весь комплекс прав у правовідносинах, в яких їх об'єктом є житло (в т.ч. набуття та здійснення прав на житло, надання комунальних послуг, управління багатоквартирним будинком та ін.). Г.В. Самойленком та М.К. Галантичем свого часу було зроблено висновок, що зміст права на житло складають основні права людини: право людини на повагу до її житла, право на недоторканність житла; право на забезпечення житлом соціально незахищених категорій населення України; на створення умов реалізації права людини на житло; речові та зобов'язальні права на житло [3, с. 138]. Вважаємо, що тут йдеться про забезпечення житлом і повагу до нього в контексті поваги до приватності особи взагалі. Право на свободу вибору місця проживання вважаємо самостійним правом, хоч і тісно пов'язаним з правом на житло. Чинне житлове законодавство містить відповідні механізми забезпечення громадян житлом: 1) самозабезпечення (шляхом будівництва, набуття права власності за цивільно-правовими договорами, в порядку спадкування, за процедурою приватизації

державного житлового фонду); 2) надання житла в користування (відповідно до ЖК України 1983 р.); 3) надання житла в порядку соціального захисту (відповідно до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення»). Визнання прав особи без відповідних гарантій не дозволяє визначати їх забезпечення, а відтак, можливість їх здійснення особою. Захист житлових прав є однією з таких гарантій. Науковці серед гарантій тих чи інших прав виділяють: правові, економічні, організаційні, просвітницькі, тощо. Погодимося з таким підходом в тому, що саме по собі право лише закріплює необхідну та бажану модель поведінки учасників суспільних відносин на основі визначення суб'єктивних прав та обов'язків та юридичних наслідків їх порушення. Інші гарантії забезпечують дієвість та реальність правових гарантій. Так, наразі основною проблемою забезпечення житлом окремих категорій учасників суспільних відносин, зокрема, військовослужбовців, є саме недостатність фінансування відповідних програм, що зумовлене дефіцитом державного бюджету України та ін. Серед організаційних гарантій варто виділити діяльність органів державної влади та рівень підготовки та професіоналізму державних службовців та ін..

Саме тому в питаннях гарантій здійснення та захисту прав людини слід підходити комплексно. Важливим чинником правових гарантій здійснення та захисту житлових прав є: високий рівень юридичної техніки складання нормативно-правових актів, які закріплюють механізм правового регулювання суспільних відносин, зокрема, закріплюються як права людини, в т.ч. житлові права, так і інструменти їх забезпечення, високий рівень правосвідомості та правової культури, ефективність судової системи (в контексті судового захисту житлових прав), переорієнтація органів державної влади та органів місцевого самоврядування на забезпечення прав і свобод людини і громадянина (відхід від доктрини державного управління та орієнтація на «публічне адміністрування» питань, пов'язаних з забезпеченням приватних інтересів) та ін. Закріплення права особи на достатній життєвий рівень є гарантією можливостей, що є важливим, оскільки все частіше в юридичній літературі висловлюються думки щодо забезпечення рівних можливостей людей у здійсненні певних прав за умови їхньої економічної нерівності в умовах декларування рівності прав і свобод людини.

Питання захисту житлових прав наразі є предметом наукової дискусії, чому сприяла загальна дискусія категорії захисту цивільних прав. Так, А.І. Дрішлюк визначає, що тому передувало те, що категорія захисту цивільних прав застосовувалася без детального аналізу сутності самої правової категорії «захисту» як загальнозастосовного терміна, який не мав спеціального матеріально-правового значення. Це призводило до обмеження праць науковців питаннями відповідальності або співвідношення відповідальності та захисту [4, с. 138]. О.В. Погрібна звернула увагу на існуючу в науці проблему визначення способів захисту цивільних прав та захисту житлових прав, зокрема. Вона наводить позицію Ж.В. Васильєвої-Шаламової, яка визначила способи захисту цивільних прав як дії, безпосередньо спрямовані на захист прав, які за своєю природою є завершеними актами захисту у вигляді матеріально-правових або юрисдикційних дій, спрямованих на усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав та інтересів або на припинення правопорушення чи відновлення положення, що існувало до правопорушення [5, с. 143]. За визначенням В.А. Кройтора способом захисту є закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється поновлення (визнання) порушених, оспорюваних чи невизнаних прав, відновлення майнового стану потерпілого та вплив на порушника [6, с. 239]. Не вдаючись в оцінку критеріїв визначення поняття способу захисту через визначення його ознак, важливим є висновок О.В. Погрібної, що

законодавчий відхід від принципу *numerus clausus* способів захисту суб'єктивних цивільних прав не є абсолютним, а закріплена у положеннях ч. 2 ст. 5 ЦПК України потенційна можливість застосування законодавчо незакріплених способів захисту характеризується декларативністю через необхідність дотримання певних умов, що, на її думку, неминуче має призвести до колапсу правозахисної діяльності внаслідок нездатності обраної матеріально-правової вимоги, що лежить в основі певного способу захисту, відновити порушене, невизнане чи оспорюване право та усунути загрозу його порушення [7, с. 37]. Такий підхід авторки є таким, що викликає дискусію, адже в роботі вона посиляється на застосовувані в Україні положення ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до яких кожна особа має право на ефективний засіб правового захисту, не заборонений законом та на справу «Чахал проти Об'єднаного Королівства» від 15 листопада 1996 року (*Chahal v. The United Kingdom*), в якій ЄСПЛ прямо визначив, що ст. 13 Конвенції гарантує на національному рівні ефективні правові засоби для здійснення прав і свобод, що передбачаються Конвенцією, незалежно від того, яким чином вони виражені у правовій системі тієї чи іншої країни [8]. Так, якщо у справі № 723/3178/21 від 14 березня 2024 р. Сторожинецьким районним судом Чернівецької області про поділ майна подружжя за позивачем було визнано право спільної сумісної власності на житловий будинок [9], що відповідає змісту п. 1 ч. 2 ст. 16 ЦК України, то у справі № 129/2968/20 Рішенням Гайсинського районного суду Вінницької області від 06.04.2022 р. було вирішене питання про припинення права приватної власності на частину житлового будинку в наслідок її знищення [10]. Рішенням Заводського районного суду м. Запоріжжя від 04.05.2023 р. у Справі № 332/553/23 було зобов'язано Районну адміністрацію Запорізької міської ради по Заводському району прийняти пакет документів від позивача і прийняти рішення щодо приватизації кімнат за відсутності ордеру на вказану квартиру [11]. Зазначені рішення містять способи захисту житлових прав, не передбачені ст. 16 ЦК України, застосовувавши положення зазначеної статті щодо можливості захисту цивільного права або інтересу іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.

Загалом, вибір способу захисту порушеного права зумовлений характером та способом його порушення. Так, за критерієм характеру порушення права на житло можна виділити: порушення при забезпеченні громадян житлом; порушення набуття громадянами права власності на житло (в порядку приватизації державного житлового фонду відповідно до Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»); порушення права власності; порушення права володіння та користування; завдання шкоди; порушення речових прав та порушення зобов'язань за цивільно-правовими договорами; порушення права на недоторканість житла як порушення права на приватність (*privacy*) та ін.. Закономірно, що за критерієм суб'єкта порушення житлових прав, порушення може бути: як наслідок неправомірних дій фізичних осіб; як наслідок неправомірних рішень чи бездіяльності органів державної влади та їх службових осіб. В умовах повномасштабної, в т.ч. гібридної війни РФ проти України громадяни України можуть зазнавати порушення житлових прав: внаслідок пошкодження чи руйнування житла зс РФ чи терористичних утворень, які базуються на окремих територіях Донецької та Луганської, а нині, Запорізької та Херсонської областей, АР Крим; неможливості користування житлом на тимчасово окупованих територіях та ін. Особа, що зазнала порушення житлового права для захисту (відновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права) може скористатися одним із способів захисту, передбачених ст. 16 ЦК України. Однак, захист порушеного житлового права внаслідок збройної агресії РФ проти

України шляхом відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди та відшкодування моральної (немайнової) шкоди виявив проблему, - притягнення рф у якості відповідача до цивільно-правової відповідальності, адже консули, посли та службовці МЗС рф з 2014 р. ігнорували запити та звернення від української сторони. Тим не менше, національні суди мають практику задоволення вимог позивачів на підставі ч. 6 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», якою закріплено, що відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію [12]. Так, у справі № 686/30265/21 на користь позивача було стягнуто компенсацію за завдану йому моральну шкоду у розмірі 1880400,00 через позбавлення можливості позивачки та членів її сім'ї володіти, користуватись та розпоряджатись квартирою на тимчасово окупованій території [13]. В іншій справі № 752/7929/16-ц вирішувалося питання відшкодування матеріальної та моральної шкоди внаслідок втрати можливості здійснення права розпоряджатись та користуватись належним їй житлом внаслідок тимчасової окупації рф частини Луганської області. Прийнято рішення стягнути з держави Російська Федерація на користь позивача: в рахунок відшкодування збитків грошові кошти у розмірі 114 750 грн., що на день пред'явлення позовної вимоги до суду за офіційним курсом НБУ еквівалентно 4625 Євро; в рахунок відшкодування моральної шкоди 985 950 грн., що на день пред'явлення позовної вимоги до суду за офіційним курсом НБУ еквівалентно 35 000 Євро [14].

Україною з метою захисту житлових прав громадян було прийняте стратегічне рішення компенсації шкоди житлу, завданої збройною агресією рф проти України, шляхом застосування моделі компенсації на основі норми про право особи, яка відшкодувала шкоду за іншу особу, звернутися до останньої в порядку регресу (ст. 1191 ЦК України). Відшкодування завданої шкоди базується на принципі необхідності визначення факту завдання шкоди, розміру завданої шкоди та встановлення винної особи. Тому Постановою КМУ від 20.03.2022 р. № 326 було затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації [15]. Постановою КМУ від 26.03.2022 р. № 380 затверджено було затверджено Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації [16]. Однак, проблема полягала у відсутності механізму компенсації чи відшкодування завданої рф шкоди житлу громадянам України. Вона була частково вирішена прийняттям Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації»[17], в якому було визначено перелік отримувачів компенсації за знищене та пошкоджене житло, її види, механізм оцінки та ухвалення рішення щодо її надання. Постановою КМУ від 21.04.2023 р. № 381 було затверджено Порядок надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення»[18]. Нажаль, компенсація не передбачає відшкодування шкоди в повному обсязі, а лише в розмірах сум компенсацій, визначених в означених актах, що зумовлено обмеженістю можливостей бюджету та складнощами

звернення з репараціями до РФ. Це питання потребує свого нормативного вирішення, і в першу чергу, на міжнародно-правовому рівні.

Принагідно варто зазначити, що правовий режим воєнного стану, закріплений Законом України «Про правовий режим воєнного стану»[19] від 12.05.2015 р. та Указ Президента «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [20] не містять заборон та не передбачають застосування мораторію на звернення стягнень кредиторами до боржників за іншими зобов'язаннями, зокрема, позадоговірними, зокрема, у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави (в даному випадку може йтися як про майно, так і про грошові кошти, зокрема, передплату). Водночас, введено мораторій на відносини з контрагентом країни агресора (РФ), що обмежує здійснення житлових прав громадянами РФ на житло, яке знаходиться на території України [21]. Подекуди така ситуацій порушує права громадян України, майно (житло) яких перебуває у спільній власності з громадянами України, на що звертають увагу нотаріуси України.

Висновки. Запропоновано поділяти захист житлових прав за критерієм характеру порушень, оскільки вибір способів захисту прямо зумовлений характером порушення та здатністю певного способу захисту задовольнити мету захисту, зокрема: викликаних збройною агресією РФ проти України чи викликаних іншими причинами; за критерієм територіальності: на підконтрольній Україні території, території безпосереднього ведення бойових чи на тимчасово окупованих територіях; за суб'єктом: фізичними, юридичними особами, державою Україна в особі органів державної влади чи РФ, її органами, включно збройними силами РФ. Визначено, що порушення житлових прав у речових та зобов'язальних відносинах підлягають захисту традиційними і характерними для таких порушень способами захисту, крім випадків, ускладнених саме збройною агресією РФ проти України. Пропонується законодавче закріплення презумпції вини РФ за порушення житлових прав фізичних осіб, викликаних збройною агресією РФ проти України; покладання відповідальності на РФ за шкоду, завдану житлу громадян України на підконтрольній території Україні, завдану діями збройних сил РФ (пошкодження чи руйнування житла), а в зоні ведення бойових дій та на тимчасово окупованій території, - на РФ за будь-які порушення житлових прав фізичних осіб, безвідносно суб'єкта безпосереднього порушника (фізичних, юридичних осіб, військовослужбовців чи державних службовців РФ) оскільки: більшість порушень або зумовлені діями, які проводить РФ на тимчасово окупованих територіях, або безпосередньо вчиняються нею; юрисдикційний захист порушених прав на таких територіях органами державної влади обмежено діями РФ. Компенсація Україною шкоди, завданої житлу громадян України, яка є наслідком збройної агресії РФ проти України, надає Україні право звернення стягнення в регресному порядку до РФ як особи, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою (ст. 1191 ЦК України). Юрисдикційний захист прав осіб, житло яких постраждало на тимчасово окупованих територіях, або у випадку інших порушень житлових прав осіб на таких територіях як з боку ЗС РФ, так і інших осіб ускладнений в частині виконання судового рішення до моменту деокупації відповідних територій.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи. 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Горобець Н.О. Поняття «житловий простір» у праві на недоторканість житлового простору: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О.А.

Пушкіна «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 23 травня 2009 р.). Харків: ХНУВС, 2009. 436 с.

3. Галантич М.К., Самойленко Г.В. Характеристика житла за цивільним законодавством України та в практиці Європейського суду з прав людини. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 134-140.

4. Дрішлюк А.І. Судова практика захисту житлових прав та інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб. *Актуальні проблеми держави і права*. Збірник наукових праць. Випуск 33. С. 27-32.

5. Васильєва-Шаламова Ж.В. Диференціація форм захисту права на медичну допомогу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 76: частина 1. С. 141-146.

6. Цивільне право. Загальна частина: навчальний посібник / За заг. ред С.О. Сліпченка, О.Л. Зайцева. Харків: ХНУВС, 2022. С. 239

7. Погрібна О.В. Визначення способів захисту суб'єктивних житлових прав. *Нове українське право*. 2023. Вип. 5. С. 32-37.

8. Case of Chahal v. The United Kingdom (Application no. 22414/93). Strasbourg, 15.11.1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58004>

9. Рішення Сторожинецького районного суду Чернівецької області від 14.03.2024 р. у Справі № 723/3178/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117675226>

10. Рішення Гайсинського районного суду Вінницької області від 06.04.2022 р. у Справі № 129/2968/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103866570>

11. Рішення Заводського районного суду м. Запоріжжя від 04.05.2023 р. у Справі № 332/553/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110620465>.

12. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 26. Ст. 892.

13. Заочне Рішення Хмельницького міськрайонного суду від 25 липня 2022 року у Справі № 686/30265/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106416818>

14. Рішення Голосіївського районного суду міста Києва від 23.08.2016 року у Справі № 752/7929/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61275002>

15. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова КМУ від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

16. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова КМУ від 26.03.2022 р. № 380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>

17. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: Закон України від 23.02.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>

18. Порядок надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення»: Постанова КМУ від 21.04.2023 р. № 381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text>

19. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250.

20. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n34>

21. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації : Постанова КМУ від 03.03.2022 р. № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text>

References

1. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Council of Europe (1950, Nov 4). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (accessed 10 April 2024) (in Ukrainian)
2. Horobetz, N.O. (2009). Poniattia «zhytlovyi prostir» u pravi na nedotorkanist zhytlovoho prostoru [The concept of "living space" in the right to inviolability of living space]. *Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu: materialy mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, prysviachenii pamiati profesora O.A. Pushkina* (436 p.). Kharkiv: KhNUVS. (in Ukrainian)
3. Galyantych, M.K., Samoylenko, G.V. (2015). Kharakterystyka zhytla za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy ta v praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Characteristics of housing according to the civil legislation of Ukraine and in the practice of the European Court of Human Rights]. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo*, 14, 134-140. (in Ukrainian)
4. Drishliuk, A.I. (2012). Sudova praktyka zakhystu zhytlovykh prav ta interesiv malolitnikh ta nepovnolitnikh osib [Judicial practice of protection of residential rights and interests of minors and minors]. *Aktualni problemy derzhavy i prava. Zbirnyk naukovykh prats*, 33, 27-32. (in Ukrainian)
5. Vasyliieva-Shalamova, Zh.V. (2023). Dyferentsiatsiia form zakhystu prava na medychnu dopomohu [Differentiation of forms of protection of the right to medical assistance.]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*,. Seriia PRAVO, 76: part 1, 141-146. (in Ukrainian)
6. Slipchenko, S.O., Zaitsev, O.L. (2022). *Tsyvilne pravo. Zahalna chastyna : navchalnyi posibnyk* [Civil law. General part: study guide]. Kharkiv : KhNUVS. (in Ukrainian)
7. Pohribna, O.V. (2023). Vyznachennia sposobiv zakhystu subiektyvnykh zhytlovykh prav [Determination of methods of protection of subjective housing rights]. *Nove ukrainske pravo*, 5, 32-37. (in Ukrainian)
8. Case of Chahal v. The United Kingdom (Application no. 22414/93). Strasbourg, 15.11.1996. Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58004>. (in English)
9. Decision of the Storozhynets District Court of Chernivtsi Region in Case No. 723/3178/21 (2024, March 14). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117675226>. (in Ukrainian)
10. Decision of the Haisyn District Court of Vinnytsia Region in Case No. 129/2968/20 (2022, June 06). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103866570>. (in Ukrainian)
11. Decision of the Zavodskyi District Court of Zaporizhzhia in Case No. 332/553/23 (2023, May 05). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110620465>. (in Ukrainian)
12. On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine: Law of Ukraine № 26 (2014, April 15). Art. 892. (in Ukrainian)
13. Decision in absentia of the Khmelnytskyi City District Court of July 25, 2022 in Case No. 686/30265/21. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106416818>. (in Ukrainian)
14. Decision of the Holosiivskyi District Court of Kyiv of 23.08.2016 in Case No. 752/7929/16-ц. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/61275002> On the approval of the Procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 326 (2022, March 20). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326_-2022-%D0%BF#Text. (in Ukrainian)
15. On the collection, processing and accounting of information on damaged and destroyed immovable property as a result of hostilities, terrorist acts, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 380 (2022, March 26). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>. (in Ukrainian)
16. On compensation for damage and destruction of certain categories of real estate objects as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by military aggression of the Russian Federation: Law of Ukraine (2023, February 23). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>. (in Ukrainian)
17. The procedure for providing compensation for the restoration of certain categories of real estate objects, damaged as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation, using the electronic public service "eRestoration": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 381 (2023, April 21). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text>. (in Ukrainian)
18. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine (2015, May 12). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. 2015. No. 28. Art. 250. (in Ukrainian)
19. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine (2022, February 24). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/64/2022#n34>. (in Ukrainian)

20. On ensuring the protection of national interests in future lawsuits by the state of Ukraine in connection with the military aggression of the Russian Federation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 187 (2022, March 03). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /187-2022-%D0%BF#Text>. (in Ukrainian)

Стаття: надійшла до редакції 11.04.2024
прийнята до друку 03.05.2024
The article: is received 11.04.2024
is accepted 03.05.2024

Бібліографія: Самойленко Г. В., Косирев Д. С. Захист житлових прав громадян України в умовах збройної агресії РФ проти України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2024. Вип. 17 (29). С. 204-214. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.204-214>

